

Mennyi ideig olvassák a természettudósok az átlagosan évi 216 tanulmányt? Cikkenként jó félórát (35 percet) szánnak erre, ami éves szinten 127 órát ér el (a könyvtári állományból olvasottakra szánt idő valamivel hosszabb, kis híján 40 perc átlagban), ami jelzi az így szerzett információk értékét is.

A folyóiratok közleményeinek tanulmányozásával a következő célokat kívánják támogatni: kutatás (az olvasmányok 35%-a), oktatás (19%). Megkérték arra is a válaszolókat, hogy 1–7-es skálával fejezzék ki, mennyire sikerült céljaikat elérni a cikkek olvasásával. A kapott értékelések átlaga: 5,1 (ezen belül a könyvtári állományból olvasottak értékelése 5,5, míg a más forrásból származóké 4,7). Arra a kérdésre, miként hatott az elérendő célok megvalósítására az olvasott cikkanyag, 39% válaszolta,

hogy új megközelítést vagy új gondolatokat sugallt, továbbá segített a kutatást vagy oktatást jobban fókuszálni (31%), újabb szerzők vagy adatok megismerését eredményezte (22%), végül korábbi feltételezések igazolását segíti elő (19%). Külön megnézték a különböző díjakkal vagy kitüntetésekkel rendelkezők szakirodalmi olvasását, s azt találták, hogy ők még több cikket fogyasztanak (körükben az átlag éves mennyiség 288 írás, a többiekénél pedig 203).

/KING, Donald W.–TENOPIR, Carol–MONTGOMERY, Carol Hansen–AERNI, Sarah E.: Pattern of journal use by faculty at three diverse university. = D-Lib Magazine, 9. köt. 10. sz. 2003. p. 1–12. <http://www.dlib.org/dlib/october03/king/10king.html>

(Sonnevend Péter)

A The European Library projekt sikeres lezárása

2004. január 31-én sikeresen lezárult a *The European Library* (TEL) projekt, amelynek célja egy virtuális európai nemzeti könyvtár kivitelezhetőségének megvizsgálása, vagyis az európai nemzeti könyvtárak állományaihoz és katalógusaihoz való egységes hozzáférés előkészítése volt.

A projektet az Európai Bizottság az Information Society Technologies (IST) program keretében támogatta, s Németország, Finnország, Nagy-Britannia, Olaszország, Hollandia, Portugália, Svájc és Szlovénia nemzeti könyvtárai, valamint az olasz központi katalógizálási ügynökség (ICCU) és a CENL (Conference of European National Librarians) vettek részt benne.

A kitűzött cél elérése érdekében négy munkaterületet jelöltek ki: az elektronikus publikációkkal kapcsolatos problémák megoldása a kiadók bevonásával; üzleti terv és működési modell kialakítása, tekintettel a potenciális használókra és további partnerekre; metaadatmodell kidolgozása a TEL számára; az adatátvitel módszerének (Z39.50 vagy http/XML) kiválasztása.

A TEL gondolata az európai nemzeti könyvtárak már működő, *Gabriel* elnevezésű webszolgáltatásából nőtt ki, amely számos információt tartalmaz a könyvtárakról, de a katalógusokban való közös keresést még nem teszi lehetővé.

A TEL működési modellje

A TEL két összetevőből áll:

1. Standardizált információk valamennyi európai nemzeti könyvtárról, valamint keresési lehetőség a nemzeti könyvtárak minden weboldalán.
2. A részt vevő nemzeti könyvtárak katalógusaiiban integrált keresés, a keresési eredmények megjelenítése, a kapcsolatok feltüntetésével a helyileg kínált szolgáltatásokhoz.

A keresés és megjelenítés ingyenes, az ugrópontokkal kapcsolt szolgáltatások térítések is lehetnek. A nemzeti könyvtárakról szóló információszolgáltatást (miként eddig is a Gabrielben) a CENL-nek fizetett tagdíjból fedezik, míg a katalógusokban való keresésért és megjelenítésért a részt vevő könyvtáraknak évi előfizetési díjat kell fizetniük.

A TEL a CENL égisze alatt a hágai Királyi Könyvtárban fog székelni, s egy 3–4 fős csoport fogja ellátni a menedzsment-marketing feladatokat, a weboldal és a portál karbantartását, gondoskodik a partnerek technikai támogatásáról és a metaadat-szabványok betartásáról.

A technikai megoldás

Mivel az egyes nemzeti könyvtárak más-más technikai megoldást alkalmaztak az adatokhoz való

hozzáférésre, az első feladat az volt, hogy az eltérő módon kínált metaadatokat összefogják, és megoldást találjanak az integrált visszakeresésre. Két lehetőséget próbáltak ki: a könyvtárak egyik csoportja a Z39.50-nel dolgozott, míg a másik az adatszerkezetre az XML-t alkalmazta, és protokollként a http-t használta.

Időközben a projekt átvette az Open Archives Initiative metaadatgyűjtési protokollját (OAI-PMH), hogy ebbe gyűjtse össze mindazokat a metaadatokat, amelyek nem álltak rendelkezésre a Z39.50-en keresztül. Ugyancsak ez idő alatt elkészült a ZING-Initiative (Z39.50 International Next Generation) új keresőprotokollja, az SRW (Search and Retrieve for the Web) is, amely integrált hozzáférést nyújt a hálón kínált forrásokhoz, s lehetővé teszi az elosztott adatbankok interoperabilitását. Ennek egyik változata az SRU protokoll (Search and Retrieve for the Web using Unified Resource Locators), s ezt vették át a http/XML-t alkalmazó könyvtárak.

A következő feladat a két kísérleti környezetben feldolgozott adatok integrálása. Ehhez egy portálra volt szükség, amelyen keresztül a kereső hozzáférhet az integrált kereséshez és a résztvevők szolgáltatásaihoz. A projekt előrehaladásával a hágai Királyi Könyvtár az SRU protokollt egy SRU szolgáltatássá fejlesztette, amely meglehetősen stabilnak bizonyult. Így arra gondoltak, hogy a Z39.50-es adatokat az SRU rendszerbe importálják ahelyett, hogy a két kísérleti környezetet egy közös portál révén integrálnák. Ehhez mindenesetre egy gateway-re volt szükség.

Mivel a TEL célja, hogy integrált hozzáférést biztosítson az európai nemzeti könyvtárak gyűjteményeihez és katalógusaihoz, először is szükség van az egyes gyűjteményeket leíró metaadatokra (collection level description); XSL stíluslapokat és JavaScriptet használtak arra, hogy ezeket egy XML keresőlappá alakítsák át. Ennek segítségével a kereső párhuzamos keresést folytathat minden gyűjteményben és katalógusban.

A használó által kiválasztott katalógusok és gyűjtemények között a keresőkérdés elosztására az SRU protokollt alkalmazzák. A válaszokat az XSL alakítja át rövid és hosszú verziókba, amelyeket aztán XHTML-ben jelenítenek meg. A teljes tétel ugrópontokat tartalmazhat más dokumentumokhoz, OpenURL-ekhez és más szolgáltatásokhoz (pl. dokumentumszolgáltatás).

A fenti megoldás fölöslegessé teszi egy központi portál installálását: az SRU portál böngészőben fut, és a partnerkönyvtárak ellenőrzik a funkciókat, s jelölik ki azokat a gyűjteményeket és katalógusokat, amelyeket az SRU portálon kínálnak. E kedvező fejlemények eredményeképpen a TEL projektet egy prototípus kidolgozásával fejezték be, ami messze túlment az eredeti célkitűzésen.

Metaadatok

Heterogén adatbázisokban folytatott elosztott kereséshez feltétlenül homogén metaadatokra van szükség. A TEL számára metaadatmodellt dolgoztak ki, amely tartalmazza a visszakereséshez, azonosításhoz, az állományok leírásához, valamint az állományokhoz és a szolgáltatásokhoz való hozzáféréshez szükséges metaadatokat. A projekt megindulásakor az XML adatstruktúrájában egyeztek meg, mert a legtöbb használt formátum adatvesztés nélkül konvertálható az XML-be és viszont. Mivel a TEL céljainak az egyszerű Dublin Core nem felelt meg, a Dublin Core Library Application Profile (DC-Lib) mellett döntöttek.

A szükséges metaadatok meghatározásához először számba kellett venni a TEL által ténylegesen és potenciálisan nyújtott szolgáltatásokat, valamint az egyes dokumentumtípusokhoz kapcsolódó funkciókat (pl. keresés, azonosítás, leírás, többnyelvűség stb.). A funkciók és a metaadatok közötti összefüggések egy mátrixban foglalhatók össze.

A TEL kínálata gyűjtemények gyűjteményeként is meghatározható. A partnerek növekvő számával megnőhet a kereshető gyűjtemények száma is, ezért célszerűnek látszik a gyűjtemények közötti keresést is lehetővé tenni. Így tehát az objektumokra vonatkozó metaadatmodell mellett kidolgoztak egyet a gyűjteményekre is: a gyűjteményeket leíró metaadatok szerint is lehet keresni az RSLP (Research Support Libraries Programme) segítségével.

A TEL-ben való részvétel szervezeti, pénzügyi és technikai feltételeit tartalmazó kézikönyv részeként összeállították a metaadatok kézikönyvét is. Ez a TEL metaadatmodelljét, a TEL metaadat-regisztrációját, és a gyűjteményi szintű leírás adatbankját tartalmazza. A modellnek rugalmasnak és továbbfejleszthetőnek kell lennie; ezért van szükség a már elfogadott metaadatok és funkcióknak regisztrálására, illetve a vonatkozó javaslatok és az el-

avult elemek nyilvántartására. Ezt a feladatot a hágai TEL-csapat fogja ellátni.

A TEL és a kiadók

Ha a TEL közös keresést tesz lehetővé az európai nemzeti könyvtárak katalógusaiban, s ehhez különféle szolgáltatásokat is hozzákapcsol (pl. dokumentumhasználat), akkor technikailag nagyon egyszerű az elektronikus dokumentumokat interneten keresztül rendelkezésre bocsátani. Ez ellen azonban nem csak a szerzői jog szól. A kiadók ugyanis ingyenesen bocsátják a köteles példányokat a nemzeti könyvtárak rendelkezésére archiválás céljából; ezeket helyben, az olvasóteremben lehet használni. Ez érvényes volna az elektronikus dokumentumokra is, bár itt az egyidejű, többszörös használat sérti a kiadók érdekeit. Egyelőre az európai nemzeti könyvtárakban még nincsenek olyan rendszerek, amelyek megbízhatóan kezelnék a használói jogosítványokat, illetve a térítéses használatot. Ezért az elektronikus publikációk csak úgy használhatók, mint a többi köteles példány. Azonban éppen abban mutatkoznék meg a TEL előnye, ha a részt vevő országok teljes irodalmi termése – beleértve az elektronikus kiadványokat is – hozzáférhető lenne, sok esetben fölöslegessé téve a könyvtárközi kölcsönzést.

A TEL projektnek két célja volt a kiadói kapcsolatokkal:

- megtudni, hogyan állnak a nemzeti könyvtárak a hálózati kiadványok beszerzése és archiválása terén, illetve mi a kiadók álláspontja az e kiadványokhoz való hozzáférésről;
- kialakítani a nemzeti könyvtárak egységes álláspontját és eljárását, valamint alapvető megállapodásokat elérni fontos kiadókkal és kiadói szervezetekkel.

Két kérdőíves felmérésből kiderült, hogy a legtöbb országban még nincs törvényileg rendezve a hálózati kiadványok köteles példány-szolgáltatása, bár törekvések mutatkoznak rá; a legtöbb nemzeti könyvtár a kiadók önkéntességére épít. Ugyanak-

kor az európai nemzeti könyvtárak és kiadók munkacsoportja keretmegállapodást kötött az elektronikus publikációk önkéntes beszerzésére.

A kiadók felemásan fogadják a TEL projekt fejleményeit. Egyfelől új lehetőségeket látnak benne forgalmuk növelésére, másfelől félnek attól, hogy a köteles példányok korlátozott használata fellazul. Magatartásuk azonban pozitív irányba fordulhat, ha biztosítékot kapnak a szerzői jogok védelmére, és az olvasótermen kívüli használat térítéshez való kötésére. A TEL-nek ezen a területen még sok tennivalója van.

* * *

A CENL vilniusi konferenciáján 2003 szeptemberében részletes beszámolót hallgatott meg a TEL projektekről. A javaslat szerint a projekt eredményeit és a Gabriel szolgáltatást egységes hálózati szolgáltatásként, The European Library néven foglalják össze, s 2004. január 1-jétől a hálón a CENL új „nyilvános arculataként” teszik hozzáférhetővé.

A TEL-csapat 2004 februárjától működik a hágai Királyi Könyvtárban. Az integrált weboldal informális megnyitását a CENL 2004. szeptemberi konferenciájára tervezik, s hivatalosan 2004 decemberében nyílik meg a The European Library.

A keresési kínálat egyelőre a TEL projekt résztvevőinek anyagából áll, de újabb nemzeti könyvtárak is érdeklődtek iránta. Bár kívánatos az összes CENL-partner bevonása, ez csak középtávon elérhető cél. Ugyancsak később valósítható meg a TEL-nek az E-Business (jogosítványok az egyes dokumentumok használatára, a térítések és elszámolások rendszere stb.) eleme, valamint más európai projektek eredményeinek bekötése, mint például a többnyelvű, tárgy szerinti keresés.

/WOLDERING, Britta: EU-Projekt The European Library (TEL) erfolgreich abgeschlossen. = Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie, 51. köt. 1. sz. 2004. p. 8–15./

(Papp István)

Közkönyvtári konzorciumok Nagy-Britanniában

A Resource: The Council for Museums, Archives and Libraries megbízásából 2003 tavaszán hat konzorcium és öt könyvtárhálózat (ún. könyvtári

hatóság, library authority) tevékenységét vizsgálták meg strukturált interjúk segítségével. A vizsgált konzorciumok a következők voltak: Central Buying